

BOQONNAA JA'A

MIIRA ITTIGAAFATAMUMMAA

Kaayyolee Boqonnichaa: Boqonnaa

kana barattee erga xumurtee booda:

- Gosootaa fi sadarkaalee ittigaafatamummaa gara garaa ni beekta.
- Qabeenya uumamaa fi dabareewwan seenaa kunuunsuu keessatti itti gaafatamummaa qabdu ni hubatta.
- Dhibee HIV/EEDSII irraa attamittiin akka of eegdu ni hubatta.

6.1 Ittigaafatamummaa Bahuu

6.1.1 Gosootaa fi Sadarkaalee IttiGaafatamummaa

Fakkii 6.1 Sadaasa 12, guyyaa duula qulqullina aadaawaa yommuu ummati waliin kosii gubu.

- Fakkii kana irraa maal hubattan?

Mudannoo

An kanan hojjedhu Mana Hojii Abbaa Taayitaa Gumuruk keessa ture. Yeroo tokko namtichi lammii Xaaliyaanii ta'e tokko ashuura hin kaffaliin qarshii miiliyoona 30 akkan haquuf na bira dhufee. Gochaa koo kanaafis qarshii miliyoona sadii, konkolaataa fe`umsaa tokkoo fi mana viillaa siif kennuuf qophaa`een jira naan jedha. Anis galiin ashuuraa irraa argamu guddina dinagdee biyya keenyaatiif gahee guddaa waan taphatuuf gonkumaa ilaalchi siif godhamu hin jiru; kun ammoo seera biyya keenyaatin jedheen.

Dhimma kana ilaalchisee namni kun bifa jaarsummaatiin nama taayitaa guddaa qabu tokkonatti erge. Deebiin ani nama kanaaf deebises “Barannee barannee biyya haa gurgurru jettaa?” kan jedhu ture. Innis “Akka goggogdetti hafta, mootummaa yoo ta'e akka suphee cabdeetti darbatee si gata,” naan jedhe. Aariidhaan deebiin koos “Homaa miti badhaadhinnii koo na gahaa” kan jedhu ture.

Dhimmichi cimaa waan deemeef ittigaafatamaan kun michuu kaampaanichaa kan taate giiftii Tanaanyewarqitti iyyata. Isheenis “na dhukkube jedhii Hospitaala ciisi; Jaanooyi akka si ilaalan nan godhaa,” jettee gorsite. Baratolom akka jedhametti hospitaala gale. Giiftii Tanaanyewarqiinis Jaanooyii akka ilaalan taasifte. Jaanooyis, “Konkolaataatu si dhahee kan akkana taate?” jechuun gaafatan. Baratolomiin “Jaanooyi anaan kan na dhahe konkolaataa osoo hin taanee gali biyya keessaati;” jedhee deebise. Jaanooyis “Ati dhimma isaa nuuf dhiisi; amma yaalamii ba`i;” jedhanii deeman. Bara 1965 walakkaa irratti “Iccitii cimaa” kan jedhu Xalayaan na ga`e. Xalayichis, “Gibirri hanga ammaa Baratolom irra jiru haqamee jira;” jedha.

Yeroo gabaabduu booda, Fulbaana lama Jaanooyi aangoo irraa bu`an. Waajjira yeroon dhaqu Baratolon na argee, “Xalayaan si hin geenyee?” naan jedhe. Akka na hin ga`iin itti hime. Haala kanaan Abbaan Taayitaa Ministeera Maallaqaa biyya isaa jaallatu tokkotti dhimma na dhiphise kanan hime. Innis yaada koo dhaga`era. Kana booda himannaan akka irratti banamu ta`e. Bu`aa ba`ii mana murtii yeroo dheeraa booda abbaan kaampaanii lammii biyya Xaaliyaanii kun ashuuraa yeroo dheeraaf hin kaffalin ture hunda akka kaffalu itti murtaa`e.

Madda: baruullee “Gebii le limaat” Lakk.4, guca 4 bara 2000 irraa kan fudhatame

Gilgaala 1

Akkaataa Dubbisa Armaan Olitiin Gaaffiilee Armaan Gadii Deebisaa.

1. Kadhaa fi matta`aa Baratoolon diduun ittigaafatama kanaa gchaa maalii agarsiisa?
2. Guddina biyyaa fi badhaadhina lammii isaatiif namni hojjetu tokko seenaa kana irraa maal barata?
3. Matta`aa fi kadhaan matta`aaf godhamu faayidaa walii keenyaa irratti rakkoo inni fidu ibsaa.

Galmi itti gaafatamummaa bahuu inni bu`uura guddinaa fi badhaadhina biyyaa ti. Jireenya hawaasummaa keessatti hojiin hundee nageenyaa fi guddinaati. Kana keessatti hawaasnis itti gaafatamummaa hojii fudhachuu fi karaa bu`aa qabeessa raawwachiisuuf dirqama lammummaa qaba.

Ittigaafatamummaa fudhachuun waan tokko hojjechuuf yaaduu yeroo ta`u, itti gaafatamummaa bahuun ammo bu`aa qabeessa ta`u. Itti gaafatamummaan gochaalee dhuunfaa fi waliin raawwataman dha. Itti gaafatamummaan dhuunfaa namni kam iyyuu dhuunfaa isaatti gahee inni bahuu qabu agarsiisa. Ittigaafatamummaan dhuunfaa tokkoon tokkoon namaa akka umurii, dandeettii, beekumsa, taayitaa fi kkf dirqama namummaa fi seeraa irraa egamu dha. Namoonni dhuunfaadhaan ittigaafatamummaa isaanii seeraan hin bahan yoo ta`e

rakkoon uumamuu danda`u nama dhuunfaa irra darbee biyyaa fi haw-aasa biyyatti miidhuu danda`a.

Karaa biraatiin ammo namoonni dhimmoota waliin tajaajilaman irratti tarkaanfiiwwan isaan fudhatan itti gaafatamummaa waliinii jedhama. Fakkeenyaaf birmadummaa biyyatti eeguu, qabeenya mootummaa fi uum-mataa badii fi qisaasa`ummaa irraa eeguu, gooltummaa irratti duuluu, yakki akka hin raawwatamne ittisuu fi kkf itti gaafatamummaa nama dhuu- nfaa otoo hin taane itti gaafatamummaa waliinii agarsiisu.

Ittigaafatamummaan gocha seera qabeessa ta`e tokko karaa sirrii ta`een dirqama raawwachuu yoo ta`u, akaakuu fi sadarkaa qaba. Akkuma armaan olitti ibsamuu yaalametti namoonni akkuma gosa ogummaa isaani fi sadarkaa barumsa isaaniitiin iddoo itti gaafatamummaa garaagaraa irratti bobba`u. Akkuma gosa ogummaa ramadamanittis ittigaafatamummaan isaanii garaagaradha. Fakkeenyaaf waa`een birmadummaa figuddinni biyyattii dhimma lammii hundaa ilaallatuu dha. Haata`u malee karoorrii fi seeronni biyyattii sirriitti akka hojii irra oolan gochuu fi nageenyi fi guddinni biyyaa akka mirkanaa`u gochuudhaaf mummichi ministeera biyya keenyaa itti gaafatamummaa olaanaa qaba. Karaa biraatiin dooktoriin tokko akkaataa

ogummaa fi naamusa ogummaa isaa-tiin dhukkubsattoota gargaaruu irratti gargaaraa fayyaa tokko caalaa itti gaafatamummaa qaba. Milkaa`ina adeemsa baruu barsiisuu mana barnootaa keessatti itti gaafatamummaan hogganaan mana barumsaa qabu kan barreessaa bulchiinsa mana barumsaa ni caala. Haata`u malee hojii kam keessatti iyyuu bu`aa gaarii argisiisuuf itti gaafatamummaan hojii garaagaraa akkuma gosaa fi sadarkaa isaatti bay`ee barbaachisaa dha.

Gilgaala 2

Gaaffiilee armaan gadii deebisaa.

1. Ittigaafatamummaa jechuun maal jechuu dha?
2. Dhimmoota faayidaa waliinii ta`an irratti waliin hojjechuun ittigaafatamummaa attamii agarsiisa?
3. Akaakuu fi sadarkaalee ittigaafatamummaa yeroo jedhamu maal agarsiisuuf dha?
4. Ittigaafatamummaa fudhachuu fi ittigaafatamummaa bahuu gidduu garaagarummaan jiru maal?
5. Namni ittigaafatamummaa dhuunfaa isaa hin baane eenyuun miidhuu danda`a?

6.2. Waadaa

- *Waadaan maali?*

Waadaa Mul`ata Gaarii

Ji`i Fulbaanaa yeroo hunda ji`a mul`ata gaarii namatti mul`isuu dha. Manneen barumsaa hundinuu humna

guutuu fi qophaa`ummaa cimaan hojii isaanii kan jalqabaan jalqabuma ji`a kanaa yoo ta`u, sirni jalqabbii mana barumsaa Misiraaq Corraa jedhamutti akkaataan sirna jalqabbii isaanii miidhagina addaa qaba. Barattooti hundumtuu kutaalee keessa darbanii dhufaniif dungoo imaanaa qabsiisuun waliif dabarsu; isaanis akkuma kana kutaalee isaan dura jiran irraa ni fudhatu. Kaawunsilii barattootaa fi bulchiinsa mana barnootaatiin qorannoo fi waliigaltee godhame irraa ka`uun kutaalee hundumaaf bara barnootaa sana keessatti wantootni hojjetamuu qaban murtaa`ee jira. Wantootni hojjetamuu qaban akka sadarkaa kutaalee isaaniiitiin akka armaan gadiitti ibsamani jiru.

Kutaa 7^{ffaa}: Wagga guutuu dallaa mana barumsaa qulqulleessu.

Kutaa 8^{ffaa}: Ilillii fi marga kunuunsu.

Kutaa 9^{ffaa}: Akkaataa itti fayyadama bishaanii fi qulqullina naannoo mana fincaanii to`atu.

Kutaa 10^{ffaa}: Gumiiwwan fannoo diimaatii fi gochaa gaariif madda galii argachuu (kuduraa fi fuduraa adda addaa mooraa mana barumsaa keessa dhaabuudhaan, gosa ispoortii adda addaa agarsiisuu dhaan galii argachuu fi KKF)

Kutaa 11^{ffaa}: Mooraa mana barumsaa keessatti dirree Ispoortii fi iddoo bashannanaa daangessuu, bakka kabaja sirna alaabaa fi karaalee mana barumsaa keessa jiran qalama dibuu.

Kutaa 12^{ffaa}: Teessumaa fi minjaalota mana barumsaa kan caccabe ogeessota wajjin ta`uu dhaan suphuu, kitaabilee cicitan hodhuu, mukeen yaadannoof ta`an dhaabuu fi waggaa guutuu kunuunsuu dha.

Kutaaleen hundumti iyyuu imaanaa fudhatan injifannoo dhaan keessa bahuuf waadaa galan. Ji`a Fulbaanaa irraa eegalee baruu-barsiisuu cinatti waadaa galan galmaan ga`uuf barattoota mana barumsaa kanaa gidduutti wal-dorgommii fi sochii gaariin ni jalqaba. Imaanaa itti kenname akkaataa waada galaniin bu`aa gaarii daree argamsiiseef immoo badhaasa gaachanaa fi geebatu kennamaaf.

Qilleensi mana barumsaa Misiraaq Corraa keessa jiru qulqulluu fi kan nama bashannansiisuu dha. Sababni isaa mooraan isaa magariisaa fi qulqullinni isaa kan eegame waan ta`eedhaaf. Minjaaloti caccaboon, gabaateen beeksisaa tatarsa`an, keeyyanni mana halluun isaa fofolloqe hin mul`atu. Kutaaleen hundinuu akkaataa imaanaa seenaaniin “qabeenya kooti” jechuudhan miira itti gaafatamummaatiin waadaa isaanii eeguedhaaf of-eeggannoo fi haala gaariidhaan hojjetu. Mukeen dallaa mana

barumsaa keessatti tarreedhaan dhabbatanii jiranis gaaddisa ta`uu fi qilleensa naannoo sanaa mijaawaa taasisuudhaan mana barumsichaatiif miidhagina addaa laataniifii jiru.

Mana barumsaa Misiraaq Corraatti wanti guddaan hojjetame kan biroonis ni jira. Karaa gumii fannoo diimaa fi gumii gocha gaarii waggaatti yeroo lama namoota naannoo mana barnootaa isaanii jiran humna dhabeeyyii fi maanguddootaaf manni isaanii kan jalaa caccabeef mana jajjabeessuuf, naannoo mana jireenya isaaniis ni qulqulleessuuf warra harka qalleeyyii ta`aniifis gargaarsi ni godhamaaf. Kana irraa ka`uudhaan namoonni naannoo mana barumsaa jiran tokko tokko gargaarsii fi ilaalchi akka godhamuufii gumii barattootaa kanaaf yeroo iyyataa dhiyeffatan ni jira. Karaa daangaa mana barumsaa jiru irrattis aramaan, baalli garaagaraa fi kosiin hin mul`atu. Barattootni hundinuu ilaalcha gaarii fi amantaa cimaadhaan hojiin isaan hojjetan walitti dabalamee bu`aa isaa ciminaan eeguuf waadaa galan raawwachuun gocha kabajamaa akka ta`e baramee akka galateeffataman taasisee jira. Waan kana ta`eef manni barumsaa Misiraaq Corraa jijjiiramnii fi bu`aan gaariin kan keessatti mul`ate waan ta`eef mana barumsaa mul`ata gaarii jedhamtee waamamti.

Gilgaal 3

Akkaataa Dubbisa Armaan Oliitiin Gaaffiilee Armaan Gadii Deebisaa.

1. Imaanaa fi waadaan hariiroo isaan qaban ibsi?
2. Barattootni mana barumsaa Misiraaq Corraa ittigaafatamummaa dhuunfaa fi garee attamitti bahani?
3. Ilaalcha gaarii fi miira ittigaafatamummaatiin bu`aa hojjiwwan barattootaan hojjetaman tarreessi.

Waadaa jechuun ittigaafatamummaa ba`huu fi imaanaa eeguu jechuudha. Waadaa galan raawwachuun kabajni dhuunfaa fi bilchinni sammuu kan ittiin madaalamudha.

Mana barumsaatti waadaa barattootni galan keessaa muraasi yeroon mana barnootaatti argamanii barachuu, hojjiwwan manaa hojjetanii argamuu, seeraa fi dambiilee mana barnootaaf bitamuu , akkasumas mana barnootaa keessatti hirmaannaa hojii gochuu eeruun ni danda`ama.

Barumsa ilaalchisee barattooti mataa isaaniitiif, warra isaaniitiif fi mana barumsaa isaaniif bu`aa gaarii galmee-ssuuf waadaa galan kutannoo fi miira ittigaafatamummaan baratu. Dhuma waggaa irrattis naamusaa fi qabxii isaaniitiif galateeffamoo fi badhaafamoo ta`u. kanaafis fakkeenya gaarii ta`uun himamu. Dargaggoon waadaa isaanii kabajan waldaalee adda addaa naannoo isaanii jiran keessatti hirmaachuudhaan akkuma dandeetti isaaniitti

rakkoo hawaasaa hiikuuf waadaa galu. Kunis imaanaa fi ittigaafatamummaa fudhachuudha. Haaluma kanaan hojiiwwan misoomaa garagaraa, qulqullinaa fi sosochii barumsaa keessatti himaachuudhaan bu`aa faayidaa waliif oolu galmeessisu. kunis kan agarsiisu, waadaa galan kabajuu fi hojiidhaan dhugoomsuu isaaniiti.

Dargaggoon ittigaafatamummaa biyya bulchuu humna fudhatu waan ta`aniif imaanaan barattootatti kennamu akkuma dandeettii isaaniitti ilaalcha gaarii fi amanamummaadhaan hojjechuudhaan ittigaafatamummaa bahuu danda`uu isaanii kan ittiin mirkaneffatan hirmaannaa naannoo isaaniitti taasisan iinii dha. Shaakalli naannootti taasisan kunis sadarkaa isaa eeggatee guddachuudhaan ittigaafatamummaa guddaa fi imaanaa bahuuf gahumsa qabaachuutti ceesisa. Kanaaf atis faayidaa waliin jireenyaa uummataaf wantoota oolan guutuuf gaaffii fi waamicha godhamu hundaa fuu deebii lammummaa kennuudhaan hirmaannaa kallattiin gochuun si irraa eegama.

Gilgaala 4

Gaaffiilee armaan gadii deebisaa.

1. Ciminni kaayyoo ofii fi bilchinni sammuu namootaa kan ittiin madaalamu maaliin?
2. Dargaggeessi tokko guddina naannoo isaatiif haala gaarii ta`een hirmaannaan inni taasisuu qabu maal ta`uu qaba jetta?
3. Barataan tokko ofii isaatiif waadaa inni ofiif galuu qabu maali?

6.3. Qabeenya Umamaa fi Dabareewwan Seenaa

- *Qabeenya uumamaa fi dabareewwan seenaa naannoo keessanitti argaman tarreessaa.*

Fakkii 6.2 Qabeenyaa umamaa fi dabareewwan seenaaf kunuunsi taasifamuu qaba

Qabeenya uumamaa fi dabareewwan seenaa jechuun uumamaan kan argamanii fi hawaasni jiruuf jireenya isaa keessatti kan uume mallattoo enyummaa isaati.

Qabeenyi uumamaa fi dabareewwan seenaa eenyummaa saba tokkoo ibsan kun miidhaa fi qisaasa`ummaaf saaxilamaa jiru. Qabeenyaa fi dabareewwan seenaa kun badii fi qisaasa`uu irraa eegamuu qabu. lakkoofsi uummataa yeroodhaa yerootti dabaluu fi babal`ina

magaalotaa irraa kan ka`e ijaarsa manaaf, wantoota garaagaraatii fi qoraaniif jedhamee bosonni ciramuudhaan wanta bay`ee yaaddessaa ta`ee jira. Ittidabalees, faayidaa fi guddina dhuunfaatiif jecha karaa seera qabeessa hin taaneen bineensota ajjeesuun, qabeenya uumamaa mancaasuun, haftee seenaa hatuu fi gurguruun rakkoowwan bay`inaan mul`atani dha. Manca`uu, miidhamuu fi hatamuu qabeenya uumamaa fi dabareewwan seenaatiif sababoota gurguddoo kan ta`an:

1. barumsaa fi hubannoo dhabuu,
2. hiyyummaa fi jireenya booddeetti hafa jiraachuu,
3. miira biyyummaa dhabuu fi guddina dhuunfaatiif dursa kennuu fa`i.

Gochaalee badii akkasii dhabamsiisuun kan danda`amu irra caalaa karaa barumsaa jijjiiramni amalaa yoo umame dha. Kanaafuu manneen barnootaa hubannoo gabbisuu irratti hojii guddaatu isaan eeggata. Kana cinaattis, dhabaleen sab-quunnamtii uummataa dhimmi kun bay`ee yaaddessaa ta`uu isaa uummatatti beeksisuu fi dhaabbileen dhimmichi kallattiidhaan ilaallatus dirqama biyyummaa bahuu dhaan gahee isaanii gumaa-chuu qabu.

Eegumsii fi kunuuns qabeenya uumamaa fi dabareewwan seenaatiif

ta`uu malu kan mootummaa yookiin kan qaama tokko duwwaa ta`uu hin qabu. Dhimmichi dhimma biyyaa waan ta`eef hirmaannaa lammii hundaa barbaada. Qabeenya uumamaa fi dabareewwan seenaa badii irraa ittisuun faayidaa fi kabaja ofii akkasumas seenaa eeguu akka ta`e hubachuudhaan, qabeenyaa fi dabareewwan seenaa eeguun dirqama lammummaa ta`uun hubatamuu qaba.

Quunnamtii uummataa dhimmi kun bay`ee yaaddessaa ta`uu isaa uummatatti beeksisuu fi dhaabbileen dhimmichi kallattiidhaan ilaallatus dirqama biyyummaa bahuu dhaan gahee isaanii gumaa-chuu qabu.

Eegumsii fi kunuuns qabeenya uumamaa fi dabareewwan seenaatiif ta`uu malu kan mootummaa yookiin kan qaama tokko duwwaa ta`uu hin qabu. Dhimmichi dhimma biyyaa waan ta`eef hirmaannaa lammii hundaa barbaada. Qabeenya uumamaa fi dabareewwan seenaa badii irraa ittisuun faayidaa fi kabaja ofii akkasumas seenaa eeguu akka ta`e hubachuudhaan, qabeenyaa fi dabareewwan seenaa eeguun dirqama lammummaa ta`uun hubatamuu qaba.

Gilgaala 5**Gaaffilee Armaan Gadii Irratti Mari`adhaa.**

1. Qabeenya uumamaa fi dabareewwan seenaa eeguu ilaalchisee dhabileen sab-qunnamtii ummataa maal gochuu qabu?
2. Sababni manca`iinsa qabeenya uumamaa fi dabareewwan seenaa maali?
3. Qabeenya uumamaa fi dabareewwan seenaa eeguu ilaalchisee gaheen lammiilee irraa eegamu maali?

6.4. HIV/EEDSII

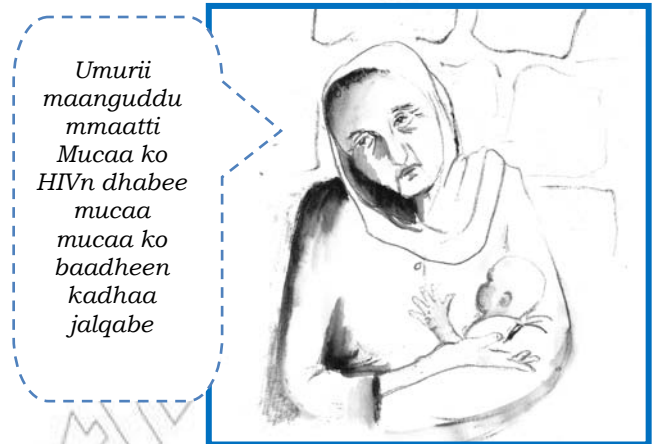
- *Dhiben HIV/EEDSII maanguddoo fakkii irratti argitan kana attamittiin miidhe?*
- *Carraan fuulduraa mucaa baatamee jiruu maal ta`a?*
- *Dhibee HIV/EEDSII irraa of eeguun eenyuun fayyada?*

Fakkii 6.3 Mucaan isaanii HIV/EEDSn waan duuteef

Dhibeen HIV/EEDSii umurii fi saala, sanyii fi bifa akkasumas sadarkaa barnootaa addaan osoo hin baasiin kan nama miidhu dha. Babal`inni dhibee kanaa lammiilee irrattis ta`e biyya irratti rakkoo guddaa fidaa jira. Waan kana ta`eef namni hundinuu dhibee daawaan hin argamneef kana ittisuu fi dhabamsiisuuf sochii godhamu hunda keessatti hirmaachuudhaan ittigaafatamummaa isaa bahuu qaba.

Dhibeen kun da`imman maatii malee, maanguddoota ammoo gargaarsa malee hambisaa jira. Kun ammoo jireenya

nagaa fi tasgabbi hawaasummaa irratti rakkoo guddaa uumee jira. Daa`imman warra dhabuun bittinaa`anii fi

maanguddoota gargaarsa ijoollee isaanii dhabuudhaan kadhaaf daandiitti ba`an arguun yeroodhaa yerootti bay`achaa dhufee jira.

Dhibeen HIV/EEDSii yeroo ammaatti bay`inaan kan inni miidhaa jiru dargaggoo dha.

Geggeessummaa biyya isaa fudhachuuf qaamni ittigaafatamummaa qabu kun dhibee kanaan miidhamuun isaa humna omishtummaa xiqqeessuudhaan diinagdeen biyyaa akka quucaruu fi hiyyummaan akka babal`atu taasisa. Rakkoon nama rifaasisu akkasii kunis biyya keenya keessatti babal`achaa jira. Ogummaa fi dand-eettiin garaagaraa namootni qaban dhibee kanaan miidhamuun akka biyyaattis rakkoo miidhaa guddaa qabu dha.

Ittisa dhibee kanaatiif malli amansiisaan fuudhaa fi heeruma dura gonkumaa wal-quunnamtii saalaa gochuu irraa of qusachuu dha. Fuudhaa fi heerumnis dhiiga walii sakattaasisuu dhaan fayyummaa irratti kan hundaa`e ta`uu qaba. Inni lammaffaan ammo haala kamiin iyyuu taanaan dhiiga namoota biroo tuquu irraa of eeguudha. Kanaafuu sibiila namootni biroon ittiin fayyadaman kamiyyuu kan akka qarabaa, meeshaalee qeensa qoran, lilmoo qorichaa, rigaa ilkaanii fi wantoota qara qaban birootti fayyadamuu irraa of qusachuun barbaachisaa dha.

“Gogaa jiidhaatti maru” jedhu mitiiree, akkuma kana dhibee kana irraa dursanii of eeguun fala filannoo biraa hin qabnee dha. Kun ammo, ofiifis namoota biroo tiifis jiraachuun ittigaafatamummaa lammummaa boonsaa ba`uu dha. Egaa haaluma kanaan namooti haala garaagaraa fi beekumsaa fi hubannoo dhabuudhaan dhibee kanaaf saaxilaman qaama hawaasaa waan ta`aniif kunuunsii fi gorsi barbaachisaa ta`e kennamuufii

qaba. Yeroo ammaa kana namootni dhibee kanaan qabaman yoo jiraatan iyyuu ogummaa fi dandeettii qabaniin misooma biyyattii keessatti gahee isaanii bahaa jiru waan ta`eef qaama hawaasaa kanaaf deeggarsa haamilee fi meeshaalee kennuun gargaaruun lammiilee hunduma irraa eegama.

Gilgaala 6

Gaaffilee armaan gadii irratti mari`adhaa.

1. Beektonnii fi ogeessonni dhibee kanaan du`uun isaanii rakkoo inni fiduu danda`u maali?
2. Dargaggoonni dhibee kana irraa of eeguuf maal gochuu qabu.

Gudunfaa Boqonnaa

Miirri ittigaafatamummaa amala, gochaa fi gahee namoota lammummaan itti dhaga`amuuti. Ittigaafatamummaa bahuun ilaalcha gaarii fi amanamummaa dhaan hojii dhuunfaa ofiis ta`e kan garee raawwachuudhaan gochaa qabatamaan mul`atu dha. Sadarkaaleen barumsaa fi ogummaan garaa garaa akkuma jiran gosoonni fi sadarkaaleen ittigaafatamummaa garaa garaa ni jiru. Haata`u iyyuu malee namoonni sadarkaa ittigaafatamummaa garaa garaa irra jiran ittigaafatamummaa isaanii haala ga`umsaa fi bu`aa qabeessa ta`een yoo keessa bahan faayidaan inni hawaasaaf qabu olaanaa dha.

Ofii fi hawaasaaf waadaa galuun gocha tokko raawwachuuf yookiin raawwachuuf dhiisuuf kutannoon ibsuudha. Waadaan kakuu jecha afaanii yeroo ta`u bu`aan isaa hojii qabatamaadha. Kanaafuu, namni kam iyyuu akkuma ogummaa fi dandeetti isaatti jijjiirama hawaasummaa fiduuf waadaa galuu fi waadaa gale kanas hojiin dhugoomsuu qaba.

Karaa biraatiinis lammii tokko qabeenya fi seenaa biyya isaa sirriitti beekuuf barumsa gahaa qabaachuu qaba. Kanaafuu, turtee mana barumsaa keessatti qabeenyaa fi seenaa

biyya ofii haalaan beekuun qabeenyi uumamaa fi hambaawwan seenaa qisaassa`uu fi baduu irraa oolchuuf namni hundinuu gahee ofii bahuu qaba. Qabeenyi umamaa bu`uura jiruu fi jireenyaa yoommuu ta`an dab-areewwan seenaa ammo ibsitoota sonaenyummaa ti. Kanaafuu, qabeenya biyyaa beekuun “kan kooti” miira jedhuun eeguu fi kunuunsuun ilaalcha namoota birootis jijjiiruu dhaan badii irraa akka of qusatan gochuun gahee fi dirqama lammumaati.

Kanaa alitti ammo wantti of eeggannoo fi eegumsa cimaa barbaachisu nageenya lammiilee amansiisaa gochuudha. Namoonni qabeenyaa umamaa misoomsuu fi jijjiiruudhaan seenaa hojjechuu kan danda`an ejjennoo fayyaaleessaa fi haamilee gaarii yoo qabaatan dha. Yeroo ammaa ilmaan namaatti qorumsa ta`ee kan mul`ate dhibeen HIV/EEDSii babal`achaa fi miidhaa fidaa jiraachuu isaati. Kanaafuu, dhibee kanaaf akka hin saaxilamne of eeggannoo cima gochuun barbaachisaa dha.

Jechoota Ijoo

- **Miirri ittigaafatamummaa:** Fedha dirqama lammummaa, dirqama gummaa, dirqama hawaassummaa fi kkf akka bahan nama kakaasu.
- **Ittigaafatamummaa bahuu:** Ittigaafatamummaa lammummaa, ogummaa, hawaasummaa kkf hojii bu`a qabeessa agarsiisuu.
- **Yaadannoo:** Waan darbe, seenaa kkf --- yaadachuu.
- **Dirqama lammummaa:** Dhalataan biyya tokkoo guddinaa fi nageenya biyya isaaf dirqamaan ykn fedhiidhaan hojii bu`aa qabeessa raawwatamu.
- **Qisaasummaa:** Badii

Gaaffilee keessa deebii

I. Himoota Armaan Gadii Dubbisuudhaan Sirrii Yoo Ta`e “Dhugaa” Dogoggora Yoo Ta`e “Soba” Jechuun Deebisaa.

1. Namni miira ittigaafatamummaa qabu tokko hojii isaa seeraan raawwata.
2. Ittigaafatamummaan akaakuu fi sadarkaa hin qabu.
3. Namni waadaa galu tokko dursee humnaa fi dandeettii isaa beekuu qaba.
4. Qabeenya uumamaa fi hambaawwan seenaa akka hin qisaassofneef eeguun kan qabumootummaa qofa.
5. Dhibee HIV/EEDSii irraa of eeguun ittigaafatamummaa bahuu wajjin walitti dhufeenya hin qabu.

II. Himoota Roga “A” Jalatti Tarreeffamaniif Himoota Roga “B” Jala Jiran Keessaa Filachuun Walitti Firoomsaa

A

1. Dhibee HIV/EEDSiin fidu
2. Ittigaafatamummaa bahuu
3. Amanamummaa
4. Qabeenya umamaa
5. Gantuu
6. Gosootaa fi sadarkaalee
7. Ittigaafatamummaa waliinii

B

- A. faayidaa waliif waliin hojjechuu
- B. dubbatee kan diigu
- C. Warqee, boba`aa, Bishaan
- D. Fayyaa, Ioltummaa, qonna, Waardiyyummaa
- E. Wanta bu`aa qabu
- F. Tajaajila gaarii kennuu ykn bu`aa Ittigaafatamummaa gaarii argamsiisuu
- G. Badiinsa qabeenyaa

III. Gaaffiilee Armaan Gadiitiif Iddoo Duwaa Kenname Irratti Jechota ykn Gaaleewwan Sirrii Ta`aniin Guutaa.

1. Ittigaafatamummaa bahuun _____ kabajuu dha.
2. Dhibee HIV/EEDSii irraa of eeguun _____ bahuudha.
3. Qabeenya ibsituu enyummaa fi dhalootaa gara dhalootaatti darbu _____ jedhamee beekama.

IV. Gaaffilee Armaan Gadiitiif Deebii Sirrii Ta`e Filachuun Deebisi.

1. Ittigaafatamummaa waliinii bahuun
 - a) Hojii duubatti harkisa
 - b) Namoota bay'eef faayidaa kenna.
 - c) Bu`aa gaarii hin qabu
 - d) Yeroo qisaassessa
2. Lammiilee hundi ittigaafatamummaa qabaatan iyyuu
 - a) Ittigaafatamummaa isaanii akkuma beekumsaa fi dandeettiitti garaagara
 - b) Ittigaafatamummaan hundinuu walqixa
 - c) Ittigaafatamummaan umuriidhaan murtaa`a
 - d) Lammiileen dhimmichi hin ilaallannee jiru
3. Naannoo manneen barnootaatti waadaa kabajuun
 - a) Deggersa mana barumsaatiif imaanaa galu
 - b) Barachuun ala hirmaannaa gochuu dhiisu
 - c) Barumsaan firii gaarii galmeessisuu fi hojii gumiiwwanii keessatti hirmaachuu
 - d) Ofitti amanamummaa cimsu
4. Hambaawwan seenaa
 - a) Mallattoo eenyummaati
 - b) Bashannanaaf hin oolan
 - c) Ragummaa baraa hin qaban
 - d) Madda galii hin ta`an
5. Sababiin qisaassa`uu qabeenya uumamaa fi dabareewwan seenaa.
 - a) Hubannoo fi miirri ittigaafatamummaa xiqqaachuu
 - b) Tuuriizimiin baballachuu
 - c) Ogummaa eegumsa irratti leenjiin dhibuu
 - d) Paarkii fi muuziyeemiin xiqqaachuu.

V. Gaaffilee Armaan Gadiitiif Deebii Gabaabaa Kenna.

1. Faayidaan ittigaafatamummaa bahuu maali?
2. Qabeenya uumamaa misoomsuu fi dabareewwan seenaa eeguun gahee eenyuuti? Attamitti?
3. Sababiwwan qisaassa`uu qabeenya uumamaa fi dabareewwan seenaa kan jennu maal maal fa`i?